

Birinci Dünya Savaşı'nda 13. Kolordunun Faaliyetleri (Irak ve İran Cepheleri)

Activities of the 13th Corps in the First World War (Iraq and Iran Fronts)

Enes Mert DEMİR*

Öz

13. Kolordu, 1911 yılında Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması kapsamında Bağdat ve Basra bölgesinden sorumlu olarak kurulmuştur. Stratejik önemi haiz bir bölgede konuşlanan ve güvenliğin tesisi ile asayişin korunmasına yönelik faaliyetler icra eden Kolordu, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Doğu Cephesi'ne sevk edilmiştir. Bununla birlikte yeni görev yerine intikalinde yaşanan gecikmeler ve Doğu Cephesi'nde vuku bulan hadiseler sonrası Kolordu karargâhı lağvedilmiştir. Öte yandan Dicle (Irak) Cephesi'ndeki vaziyetin ehemmiyet arz etmesi üzerine 13. Kolordu, Ekim 1915'te Bağdat'ta yeniden teşkil edilmiştir. Bu kapsamda başta Kütül-Amare Muharebesi olmak üzere bu cephede çeşitli vazifeler üstlenmiş, aynı yıl müstakil olarak İran Harekâtı'nı icra ettikten sonra 1917 senesinde yeniden Dicle (Irak) Cephesi'nde görevlendirilmiştir. Kolordu, Eylül 1918'de lağvedilmesine kadar olan süreçte Musul güneyi-Bağdat kuzeyi arasında İngiliz taarruzunu engellemeye yönelik savunma muharebeleri vermiştir.

Bu çalışmada; 13. Kolordunun askerî teşkilatı ile Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri ele alınmıştır. Böylece Kolordunun Dicle (Irak) Cephesi ve İran Cephesi'nde ifa ettiği görevlerin ortaya konulması hedeflenmektedir. Özgün bir içerikle hazırlanan makalenin kaynaklarını; arşiv belgeleri, kaynak eserler ve ilgili araştırma/telif eserler oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular nitel analiz metoduyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 13. Kolordu, Bağdat, Birinci Dünya Savaşı, Irak (Dicle) Cephesi, İran Cephesi, Musul.

Abstract

The 13th Corps was established in 1911 as part of the restructuring of the Ottoman army, responsible for the Baghdad and Basra region. The Corps, which was deployed in a strategically important region and carried out activities to establish security and maintain public order, was transferred to the Eastern Front with the outbreak of the First World War. However, the Corps headquarters was disbanded following delays in its transfer to its new duty station and the events that took place on the Eastern Front. On the other hand, the 13th Corps was reorganized in Baghdad in October 1915 due to the importance of the situation on the Tigris (Iraq) Front. In this context, he undertook various missions on this front, especially the Battle of Kütül-Amare, and in the same year, he was again assigned to the Tigris (Iraq) Front in 1917 after independently conducting the Iran Operation. Until its disbandment in September 1918, the Corps fought defensive battles between south Mosul and north Baghdad to prevent the British army offensive.

Makale Geliş Tarihi: 26.09.2024. Makale Kabul Tarihi: 28.02.2025.

Araştırma Makalesi / Künye: DEMİR, Enes Mert. "Birinci Dünya Savaşı'nda 13. Kolordunun Faaliyetleri (Irak ve İran Cepheleri)". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 18/36, (Haziran 2025): s. 239-262. DOI: 10.19060/gav.1719192

* Dr., Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye, E-mail: enesmertdemir@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2661-9421

Akademik
Bakış
239
Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

In this study, the military organization of the 13th Corps and its activities in the First World War are discussed. Thus, it is aimed to reveal the duties performed by the Corps on the Tigris (Iraq) Front and the Iranian Front. The sources of the article, which was prepared with an original content, consist of archival documents, source works and related research / copyrighted works. The findings obtained were evaluated by qualitative analysis method.

Key Words: 13th Corps, Baghdad, First World War, Iraq (Tigris) Front, Iran Front, Mosul.

Giriş

Osmanlı Devleti, sahip olduğu köklü devlet geleneğinin yanı sıra güçlü ordu-suyla asırlarca üç kıtada hâkimiyet tesis edebilmiş, tarihin en büyük devlet-lerinden biri olmuştur. Osmanlı'nın, askerî temeller üzerine kurulu yapısı, ordunun her daim ön planda olduğu bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu kap-samda tarihi süreç içerisinde, dönemsel ihtiyaçlar ile yaşanan siyasi ve as-kerî gelişmelere göre ordu teşkilatında düzenlemelere gidilmiştir. Özellikle Osmanlı yenileşmesinin başlamasıyla, çağın gereksinimlerine göre ordunun harekât imkân ve kabiliyetlerinin artırılması ve modernize edilmesi an-la-yışı benimsenmiştir. Batı ordularının teşkilat yapılarının da örnek alındığı bu politikanın esaslı bir yansıması da II. Meşrutiyet Dönemi'nde olmuştur. Osmanlı ordusundaki bu değişiklik, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde askerî teşkilatta yapılan düzenlemelere de temel teşkil etmiştir. Bu yapılandırma kapsamında oluşturulan birliklerden biri de 13. Kolordu Kumandanlığıdır. Kolordunun sorumluluk sahası ve görev serüvenine bakıl-dığında; Bağdat'ta başlamış, Savaş döneminde Doğu Cephesi'nde devam et-miş, Bağdat ve İran'daki vazifeleri müteakip Musul Vilayeti'nde son bulmuş-tur. 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerine odaklanan bu çalışmada; Kolordunun birbirine sınırdaş coğrafyadaki konuşlanma ve hare-ket serüveninin, neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya konulması hedef-lenmiştir. Zikredilen kronolojiye uygun bir anlatım usulünün benimsendiği çalışmada elde edilen bulgular, nitel analiz metoduyla değerlendirilmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Osmanlı ordusunun II. Meşrutiyet'in ila-nından sonra artan ihtiyaçlara bağlı olarak yeniden yapılandırılması gerekli görülmüş ve bu çerçevede 7 Temmuz 1910 tarihli Teşkilat-ı Askeriye Nizam-namesi ile yeni birlikler kurulmuş ve müfettişlik teşkilatı oluşturulmuştur.¹ 7 Ocak 1911'de ise Osmanlı ordusunda, kolordu teşkilatı kabul edilmiş² ve böylece tümen ile ordu arasındaki ana operatif ve taktik amaçlı birlik konu-mundaki kolordu teşkilatı kurulmuştur.³

1 Zekerîya Türkmen, "İkinci Meşrutiyet Döneminde (1909-1919) Osmanlı Ordusunda Mü-fettişlik Teşkilatına Geçiş ve Uygulamalar", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, 23-25 Ekim 1995, C. I, Genelkurmay ATASE Yayınları, İstanbul 1996, s. 24-25.

2 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Bundan sonra BOA olarak kısaltılacaktır), İrade Meclis-i Umûmi (İ, MLU), 3/11.

3 Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Osmanlı Askerî Tarihi*, ed., Gültekin Yıldız, 2.bs, Ti-maş Yayınları, İstanbul 2022, s. 82-84; Bu kapsamda hiyerarşik sırayla ordu-kolordu-tü-men-tugay-alay-tabur-bölük/batarya-takım teşkilat sistemi ortaya çıkmıştı. Yapılanma

Öte yandan Osmanlı ordusundaki düzenlemelerin bir devamı 14 Şubat 1913 tarihli Müfettişlik Teşkilatı ve 10 Aralık 1913 tarihli “*Teşkilat-ı Umumiyye-i Askeriyye Nizamnamesi*” ile olmuştu. Bu çerçevede Bağdat, Musul ve Basra bölgesinden sorumlu olarak kurulan 4. Ordu Müfettişliğine bağlanmıştı.⁴

Düzenleme kapsamında 9 Şubat 1911’de teşkil edilen Osmanlı Kara Kuvvetlerinin ana birliklerinden biri de Bağdat merkezli 13. Kolordu idi.⁵ 13. Kolordunun kadro teşkilatındaki ana ve ast bağlı birlikler ile konuşlandıkları bölgeler ise şu şekildeydi:

- 37. Piyade Tümeni; 109, 110. ve 111. Piyade Alayları ile 37. Nişancı Taburu, 37. Topçu Alayı ve 37. Tümen Bandosu Bağdat ve çevresi ile Necef hattında,

- 38. Piyade Tümeni; 112. 113. ve 114. Piyade Alayları ile 38. Nişancı ve 38. Topçu Taburları Basra ve çevresi ile Amâre ve Müntefik bölgesinde,

- 14. Süvari Tugayı ise 31. 32. ve 36. Süvari Alayları halinde Bağdat ve çevresindeki muhtelif bölgelerde.

Ayrıca Kolordu karargâhına bağlı 13. Nişancı Alayı, 25. Dağ Topçu Taburu, 13. İstihkâm Taburu, 13. Telgraf Bölüğü ve 13. Nakliye Taburu ile Sıhhiye Bölüğü ve Hudut Bölükleri (Hanekin, Mendeli, Bedre, Amâre, Kurna ve Fav’da konuşlu) bulunmaktaydı.⁶ Görüldüğü üzere 13. Kolordu, kuruluş amacına uygun olarak Bağdat ve Basra Vilayetlerinin muhtelif bölgelerinde konuşlanarak bölgenin güvenliğini üstlenmişti.

Esasen 13. Kolordunun kuruluş amacı, sorumlu ve konuşlu bulunduğu bölgeye yönelik, artan İngiliz emelleriydi.⁷ Dolayısıyla Kolordunun fonksiyonu, Basra Körfezi’nden gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı Basra ve Bağdat Vilayetlerini korumak, aynı zamanda bölgedeki asayişin sağlamaktı.⁸ Bu çerçevede 13. Kolordu Kumandanlığı, üstlendiği görevler ve sorumluluk sahasıyla ilgili Harbiye Nezaretini çeşitli konularda bilgilendirmişti. Bunun

doğrultusunda kolordu teşkilatları, her biri üç taburdan müteşekkil üç alayı barındıran tümen ana bağlılarından teşkil edilmişti. Bkz. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, C. 3, Ks. 6, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1996, s. 95-96, 138-139.

4 *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, yay. haz., Cengiz Eroğlu, Hülya Yazar, İ. Göktuğ Demiröz, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 273-274; Yıldız, a.g.m., s. 83-85; Türkmen, “İkinci Meşrutiyet Döneminde”, s. 24-25; Ali Kaşığı, *Enver Paşa’nın Ordusu İslah Çalışmaları 1914-1918*, Mustafa Kemal Ü. SBE., Hatay 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 27-30, 44-49.

5 13. Kolordunun kuruluşuna dair 9 Şubat 1911 tarihli belgeye göre, 13. Kolordu Kumandanlığına Medine eski muhafızı Erkân-ı Harbiye (Genelkurmay) Mirlivalarından (Tuğgeneral) Ali Rıza Paşa tayin edilmişti. BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 3885/289120.

6 *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, s. 274; Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu*, (çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 475.

7 İngiltere, bu dönemde İran ve Hindistan’daki varlığının yanı sıra Basra’yı stratejik bir bölge olarak görmekteydi. Aynı zamanda Almanya ile bilhassa Bağdat Demiryolu ve Basra Körfezi’ndeki ticaretten ötürü rekabet halindeydi ve bölgenin ekonomik kaynaklarına ulaşmayı hedefliyordu. Bkz. Bayram Soy, *Almanya’nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 241-254.

8 Erickson, *Büyük Hezimet*, s. 36-46.

yanı sıra Bağdat-Basra hattı ve çevresine yönelik iç ve dış politikada alınması gereken siyasi ve askerî tedbir önerileri de Kolordu Kumandanlığınca, Erkân-ı Harp Dairesi ile Harbiye Nezaretine arz edilmişti.⁹

Tespit edilen verilere göre 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte üstlendiği görevleri, faaliyet ve icraatları genel hatlarıyla şöyle ifade etmek mümkündür:

- Bağdat ve Basra bölgesinde asayişin sağlanması,
- Aşiretler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve çatışmaların önlenmesi,
- Bölgedeki askerî, siyasi ve toplumsal gelişmelerin takip edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması,
- Özellikle İngiltere'nin bölgeye (Basra ve Bağdat ile Katar ve çevresi) yönelik girişim ve faaliyetleri ile aşiretlerle görüşme teşebbüslerinin yakından takip edilmesi.

Bu bağlamda zikredilen hususlarda 13. Kolordu tarafından, gerek sahada vuku bulan asayiş olaylarına karşı önlemler alındığı gerekse İngiltere'nin bölgeye yönelik girişimlerinin yakından takip edildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra orduyu modernleştirmeye yönelik adımlar atılmış; özellikle Balkan Savaşları'nda yaşanan ağır kayıplar, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştı. Bu doğrultuda Osmanlı Silahlı Kuvvetlerinde kolordu teşkilatına geçilmiş ve güvenlik ihtiyaçlarına göre kolorduların konuşlanma ve sorumluluk sahaları belirlenmişti. 13. Kolordu da bu birliklerden biri olarak Bağdat-Basra hattında teşkil edilmişti. Dolayısıyla bu çalışmada, 13. Kolordunun büyük bir bölümü Irak ve İran Cephesi'nde olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri, kronolojik bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Çalışmada 13. Kolorduya ilişkin ana kaynak olarak arşiv belgeleri ve birincil kaynak olarak Kolorduda görev yapan komutanların hatıratından faydalanılmış; aynı şekil-

9

Konuyla ilgili dikkate değer bazı arşiv belgeleri şöyledir: *İngiltere'nin Bahreyn memur-i siyasisinin, Katar emiri ve bölge hakkında gazetede ki beyannamesine dair* 13. Kolordudan gönderilen tahrirata nazaran Sadarettin, Hariciye Nezaretine gönderilen 1 Nisan 1912 tarihli yazı. BOA, Hâriciye Nezareti Siyasi (HR, SYS), 108/27; 13. Kolordudan; *İngiltere'nin Bağdat Başkonsolosunun, Bağdat ve Basra arasındaki seyahatlerinde bazı aşiretlerle de görüşerek bölgedeki askerî birliklerle ilgili bilgi topladığına dair, Harbiye Nezaretine gönderilen 16 Mart 1913 tarihli yazı*. BOA, HR, SYS, 93/13; 13. Kolordu Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'dan, *Bağdat'a bağlı Müntefik bölgesindeki aşiretin, eşkıyalık yapıp bölgeye zarar vermesi üzerine* 13. Kolordunun bölgeye görevlendirilmesinin önemli olduğuna Dâhiliye Nezaretine gönderilen 26 Haziran 1913 tarihli yazı. Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH, ŞFR), 431/99; *Konuyla ilgili Bağdat Valisinden, asker talebine dair, Dâhiliye Nezaretine gönderilen 1 Nisan 1913 tarihli yazı*. BOA, Dâhiliye Nezareti Siyasi (DH, SHS), 66/6; 13. Kolordudan, *Bağdat'a bağlı Şamiye nahiyesinde iki aşiret arasında çıkan çatışmanın Kolordu unsurları tarafından bastırıldığına dair, Erkân Harp Dairesine gönderilen 16 Ağustos 1913 tarihli rapor*. BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Emniyet Şubesi Evrakı (DH, EUM, EMN), 110/27; *Harbiye Nezaretinden, Şatra muhasarası ve Hoy yolunun eşkıyadan temizlenmesine noktasında birliklere yardıma gelen aşiretlerin yararlılıklarına dair, 13. Kolorduya gönderilen 4 Temmuz 1914 tarihli yazı*. BOA, DH, EUM, EMN, 105/1; Bu hususta ayrıca bkz. Önder Kocatürk, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, C. 1, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011, s. 156-157, 342-344.

de Birinci Dünya Savaşı'na ait literatürden de geniş ölçüde istifade edilmiştir. Kolorduya ilişkin harp ceridelerine ise bu ceridelerin yer aldığı ATASE Arşivi'nin kapalı olması ve bu arşivdeki evrakın devredildiği Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi'nde "Birinci Dünya Harbi (BDH)" Fonunun kapalı olması nedeniyle ulaşılamamıştır. Esasen çalışmanın sınırlılığı kapsamında konuya ilişkin özgün bir araştırmanın ortaya konulması hedeflendiğinden, ilgili arşiv fonunun açılması sonrasında daha kapsamlı bir araştırmayla konunun genişletileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın, 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerine ışık tutması amaçlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nda 13. Kolordunun Faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Seferberlik Sürecinde 13. Kolordunun Durumu

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İttifak devletlerinin kendisine yaklaşımları¹⁰ ile mevcut siyasi ortamdaki gelişmeleri yakından takip etmiş,¹¹ neticede 2 Ağustos 1914'te Almanya ile İttifak Anlaşması imzalandıktan sonra 3 Ağustos'ta *umûmi seferberlik* ilan etmişti. 1914 Kasım başlarına kadar süren bu hazırlık süreci, *Seferberlik Dönemi* idi.¹²

Seferberlik kapsamında operatif ve taktik düzeyde askerî kıtalar seferber edilip kolordu ve tümenlerin konuşlanma yerleri ve teşkilatları belirlenmişti. Mevcut ordu müfettişlikleri lağvedilirken, yığılma gereksinimlerine binaen ordu, kolordu ve tümen düzeyinde yeni birlikler tesis edilmiş ve Osmanlı ordusu, seferi kadroya göre düzenlenmişti.¹³ Esasen savaş süresince de -13. Kolordu dâhil- askerî birliklerin yeniden yapılandırılması ve teşkilat değişiklikleri gerçekleştirilecekti.

Seferberlik aşamasına bakıldığında 13. Kolordunun ikmal ve lojistiğinin sağlanmasına ilişkin tedarik çalışmaları başlamıştı. 17 Ekim 1914 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Musul Valiliği, askerî birliklerin ihtiyacı için bölgeden temin edilen eşya ve zahirenin 12. ve 13. Kolordu namına toplandığını bildirmişti.¹⁴ Hatta bölgedeki zahire-erzak ve nakliye vasıtalarının fazlasının 12. ve 13. Kolordu'ya teslim edildiği de rapor edilmişti.¹⁵

10 Durdu Mehmet Burak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil Yayınları, Ankara 2004, s. 45-54; Ali Kaşığı, *Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 137-274.

11 Kazım Karabekir, *Cihan Harbine Neden Girdik Nasıl Girdik Nasıl İdare Ettik*, Tecelli Basımevi, İstanbul 1937, s. 135-136; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, K. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 1-16.

12 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklal Harbinin Gerçekleri*, C. 1-2, yay. haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 211-212.

13 Cemal Akbay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C. 1, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1970, s. 222-235; Nezihi Frat, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, Ks. 1, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1979, s. 40-41; Ayrıca bkz. Mustafa Bostancı, "Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtâat-ı Müfettişliği", *Gazi Akademik Bakış*, C. 9, S. 18, 2016, s. 94-95.

14 BOA, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umûmiye Evrakı Ekleri (DH, İ, UM, EK), 73/8.

15 BOA, DH, İ, UM, EK, 72/56.

Öte yandan Osmanlı Devleti, Almanya'nın ısrarlı taleplerine rağmen seferberlik hazırlıklarının tamamlanmadığı gerekçesiyle savaşa girmeyi geciktirmişti. Ancak, talep ettiği maddi yardımın Almanya'dan 11 Ekim'de gelmesi üzerine savaşa girme durumuna gelmişti. Nitekim Almanya'dan gelen ve Osmanlı Devleti'nin satın aldığı ilan ettiği gemilerin 29 Ekim'de Rus limanlarını (Novorosisk ve Odessa gibi) bombalaması karşısında 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da ise İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. Osmanlı Devleti de bu devletlere karşı 10 Kasım'da savaş ilanında bulunmuştu.¹⁶

13. Kolordu'nun Doğu Cephesi'ne Sevk Edilmesi

Savaş başladığında 13. Kolordunun seferberlik hazırlıkları devam ediyordu. Karargâhı Bağdat'ta bulunan 13. Kolordu, iki ana başlısı Bağdat ve çevresinden sorumlu 37. Tümen ile Basra'daki 38. Piyade Tümeni ve bağlı ast birliklerden oluşmaktaydı.¹⁷ Bununla birlikte Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti/Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti (Osmanlı Genelkurmayı) ilk etapta 13. Kolordunun, Doğu sınırında oluşturulan 3. Ordu emrine gönderilmesini uygun görmüştü. Fakat 4. Ordu Müfettişi olup seferberlik kapsamında Irak ve Havalisi Umûm Kumandanı olan Cavid Paşa, 15 Ağustos 1914'te Başkumandanlık Vekâletine yazdığı yazıda; bölgenin savunulması için 13. Kolordunun varlığına ihtiyaç duyulduğunu ve eğer Kolordu, Doğu Cephesi'ne kaydırılırsa Bağdat-Basra hattının savunmasız kalacağını bildirmişti. Bunun üzerine 13. Kolordu emrinde olup Basra'da konuşlu 38. Tümenin yerinde bırakılması; Kolordu karargâhı ile başlısı 37. Tümen'in ise Erzurum merkezli kurulan 3. Ordu emrine gönderilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁸

Başkumandanlık Vekâletinin sefer/harekât planı; Dicle (Irak) Cephesi'nin neden bu denli az bir kuvvetle bırakıldığını göstermesi bakımından önemliydi. Zira Başkumandanlığın planına göre, Irak'a herhangi bir İtilaf devletleri saldırısı beklenmiyordu.¹⁹ Hatta öyle ki bu beklentinin etkisiyle Irak ve Havalisi Umûm Kumandanlığına gönderilen emirde; 13. Kolordu başlısı 38. Tümenin,²⁰ tümen emrine girecek aşiret kuvvetleriyle birlikte,

- 16 Vahdet Keleşşilmaz, "Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci", *Erdem*, C. 11, S. 31, 1998, s. 139-152; Soy, *a.g.e.*, s. 310; Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 204-209; Kaşığıuşun, *a.g.e.*, s. 537-554.
- 17 Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Kitap Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 95-98; Fırat, *a.g.e.*, s. 41.
- 18 *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi* (Bundan sonra "ATBD" olarak kısaltılacaktır), S. 141, Yıl:67, Ocak 2018, s. 55-56, Belge 11; Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 212-213; Akbey, *a.g.e.*, s. 216, 233; Fırat, *a.g.e.*, s. 42, 57; Nitekim Osmanlı Genelkurmayı, İstanbul'da bulunan Alman kurmaylarının da etkisiyle yığınak planlarını yaparken farklı kararlar almış; bu çerçevede 13. Kolordunun 38. Tümeni dışında bölgedeki zayıf mevcutlu hudut birlikleri, jandarma ve aşiret kuvvetlerinden müteşkil *Irak ve Havalisi Umûm Kumandanlığı* kurmuştu. Bkz. Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2020, s. 501-502.
- 19 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 213; Kaşığıuşun, *a.g.e.*, s. 426-434.
- 20 Zekeriya Türkmen, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye (Irak Cephesine) Yönelik Askerî Harekâtı Çerçevesinde Türk Ordusunun Selmanpak ve Kutül-ammare Zaferine Dair Bir Değerlendirme (6 Kasım 1914 - 29 Nisan 1916)", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 03-05 Kasım 2014, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 134.

muhtemel bir İran Harekâtı için görevlendirilmesinin planlandığı bildirilmişti.²¹ Anlaşılabileceği gibi 13. Kolordu karargâhı ve 37. Tümenin 3. Ordu emrine gönderilmesiyle bölgedeki askerî tahkimat zayıflatılırken, aşiretlerden temin edilecek kuvvetlere güvenilmekteydi.²²

Neticede 13. Kolordu karargâhı ve 37. Tümen, Bağdat'tan Doğu Cephesi'ne doğru harekete geçmiş ve lojistik sıkıntılar içerisinde yeni konuşma noktasına geç bir tarihte (8 Kasım 1914) ulaşmıştı. Bu süreçte Erzurum/Hınıs ve Ağrı/Tutak hattında 3. Ordu emrinde Ruslara karşı görev yapan Kolordu birlikleri, Sarıkamış Harekâtı'nda Malazgirt'te konuşlanmış ve asıl taarruz cephesine yardımcı olmak için Rusları üzerine çekme emri almıştı. Lakin iklim ve doğa koşullarının oluşturduğu etki ve hastalıklar nedeniyle mevcudunda önemli kayıplar vermiş ve istenilen hedeflere ulaşamamıştı. Bunun üzerine 10 Ocak 1915'te 13. Kolordu birliklerinden tam mevcutlu bir piyade alayı teşekkül edilmiş, Kolordu karargâhı da lağvedilmişti.²³ Şüphesiz bu kararın, cephe şartlarına göre alındığı ifade edilmelidir.

Esasında 13. Kolordu birlikleri bu cephede sonuca katkı sağlayacak bir konumda olamadığı gibi Kolordunun Bağdat-Basra'dan Doğu Cephesi'ne gönderilmesi, stratejik ve taktik yanlışlığı da ortaya koymuştu. Zira Doğu Cephesi'nde alınan olumsuz netice dışında Dicle (Irak) Cephesi'ndeki gelişmeler de bu durumun göstergesiydi. Bilindiği gibi bu cephe, Basra Körfezi'ne kadar uzanmaktaydı. Nitekim İngiltere, kendisi için stratejik öneme sahip²⁴ Osmanlı topraklarına yönelik ilk fiili taarruzu da bu bölgede bulunan Basra'nın güneyinden başlatmıştı.²⁵

İngiliz ordusu, evvela 6 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ndeki Fav Kasabası'na çıkartma gerçekleştirmiş; böylece 1918'e kadar savaşın gidişatına önemli ölçüde etki edecek Dicle (Irak) Cephesi açılmıştı. İngiliz ileri harekâtına karşı, bölgede zayıf birliklerle ve dağınık bir halde konuşlu bulunan 13. Kolordunun bölgede bırakılan 38. Piyade Tümeni, yeterince mukabele edememiş;²⁶ dolayısıyla İngiliz birlikleri kısa sürede Basra Vilayeti'ni işgal etmişti.²⁷

21 Uyar-Erickson, *a.g.e.*, s. 501-502.

22 Osmanlı Devleti, Savaş'a dâhil olmadan önce, Eylül 1914'te, Bağdat'tan yola çıkan 13. Kolordu karargâhı ve 37. Tümen'in asker mevcudu toplam 11.495'ti. Bu sayı dikkate alındığında, Dicle (Irak) Cephesi'nin ne ölçüde zayıf bırakıldığı anlaşılabilmektedir. 13. Kolordu karargâhı ve 37. Tümen'in savaş öncesi konuşlanma hareketlerine dair ayrıca bkz. *ATBD*, S. 141, s. 55-56, 329-330, 368-369, 400-401, Belge 11, 59, 100, 105.

23 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. 2, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 141,155, 187-188, 266-274, 303-304; Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum*, s. 69, 73.

24 İngiltere'nin Irak Cephesi'ni açma nedenleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yavuz Ölçen, *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutulammare Muharebeleri (29 Nisan 1916 - 16 Şubat 1917)*, Resim Matbaası, İstanbul 1999, s. 9-11; Burak, *a.g.e.*, s. 123-125.

25 Bayur, *a.g.e.*, s. 88-89, 99-102.

26 38. Tümen Kumandanı Miralay Suphi Bey, Kurna hattındaki muharebelerde İngiliz ordusuna esir düşmüş ve gönderildiği Birmanya (Burma) esir kampında vefat etmişti. Bkz. Nurettin Şimşek, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 165.

27 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu*, C. 1, (çev. Beyza Sumer Aydaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2021, s. 131; Fırat, *a.g.e.*,

görsel

Akademik
Bakış

245

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

13. Kolordunun Yeniden Teşkili ve Dicle (Irak) Cephesindeki Faaliyetleri

Öte yandan Dicle (Irak) Cephesi'ndeki İngiliz ilerleyişini durdurmak üzere Irak ve Havalisi Umûm Kumandanı Cavid Paşa, Harbiye Nezaretinden teşkilatçı bir subay olan Yarbey Süleyman Askerî Bey'in, bölgedeki 38. Tümen Kumandanlığına atanmasını istemişti. Bu doğrultuda görevlendirilmesi yapılan Süleyman Askerî Bey, Bağdat'a geldikten bir süre sonra, 23 Aralık 1914'te, Cavid Paşa'nın yerine Irak ve Havalisi Umûm Kumandanlığına atanmıştı.²⁸ Fakat cephede kayda değer bir netice elde edilememesi; İngiliz kuvvetlerinin Basra hattında ilerlemesi ve Bağdat'ı ele geçirmeye yönelik girişimleri, bunun yanı sıra Rusların İran üzerinden artan tehditleri üzerine, Ceph'e'nin yeniden teşkilatlandırılması kaçınılmaz olmuştu.²⁹ Nitekim 5 Ekim 1915'de Alman Mareşal Goltz Paşa kumandanlığında³⁰ Dicle (Irak) ve İran Cephelerinden sorumlu olarak 6. Ordu kurulmuştu. Bu yapılanma kapsamında, 1911'deki teşkilinden itibaren bölgeden sorumlu olan 13. Kolordu Kumandanlığı, 22-23 Kasım'da yeniden teşkil edilmiş³¹ ve yeni kurulan 6. Ordunun ana başlısı olmuştu. Bu aşamada 38. Tümen de yeniden 13. Kolorduya bağlanmıştı.³² Görüldüğü üzere 13. Kolordu, savaşın başındaki teşkilatı ile kendi sorumluluk sahasında yeniden faaliyet göstermeye başlamıştı. Ne var ki İngiliz ordusunun ilerleyişi sebebiyle bu defa görevi daha kritikti.

13. Kolordu, bu süreçte³³ Dicle (Irak) Cephesi'nde İngiliz ordusuna karşı verilen muharebelerde aktif ve önemli görevler üstlenmişti.³⁴ Kolordu-

s. 59-76; Şimşek, *a.g.e.*, s. 163.

28 Şimşek, *a.g.e.*, s. 164-169; Bu süreçte Irak ve Havalisi Umûm Kumandanı Yarbey Süleyman Askerî Bey, aşiretlerden gönüllü birlikler teşkil ederek İngilizlere karşı mukavemeti artırmaya gayret etmiş; ancak 20 Ocak 1915'te vuku bulan Bey Rota Muharebesi'nde yaralanmıştı. 11-14 Nisan 1915'te meydana gelen Şuaybiye Muharebesi'nde ise Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesi üzerine intihar etmiş, yerine Miralay Nureddin Bey (Korgeneral Sakallı) atanmıştı. Bkz. Necati Fahri Taş, *Nureddin Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 16-19; Şimşek, *a.g.e.*, s. 170-199; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 2021, s. 226.

29 Sadık Sarısan, "Golç Paşa ve XIII. Kolordu Harekatı Dönemlerinde Osmanlı-İran İlişkileri (Ekim 1915-Nisan 1917)", Atatürk Ü. AİİTE., Erzurum 1994 (Yayımlanmış Doktora Tezi), s. 56-69.

30 Goltz Paşa, Kütül-Amâre kuşatmasının son günlerinde tifüsten dolayı vefat edecek ve yerine Irak Ordusu Kumandanı olan Mirliva (Tuğgeneral) Halil Paşa (KUT), 6. Ordu Kumandanı olarak tayin edilecekti. Bkz. Özden Çalhan, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, Ks. 2, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2002, s. 41-42; Arşiv Belgelerine Göre Kütül-Amâre Zaferi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016, s. 120, 126.

31 *Goltz Paşa'nın Hâtırası ve Hal Tercümesi*, (çev. Pertev Demirhan), Kara Kuvvetleri Komutanlığı İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul 1953, s. 46-48; Sarısan, *a.g.t.*, s. 58-72; Ölçen, *a.g.e.*, s. 45-51;

32 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 303-304, 374; Akbey, *a.g.e.*, s. 173.

33 13. Kolordunun yeniden kuruluşundaki mevcudu, 742 subay ve 23.305 erden müteşekkildi. Bkz. Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu 1914-1918*, Vadi Yayınları, Ankara 2004, s. 32.

34 Şükri Kanatlı, *Irak Muharebelerinde 3 ncü Piyade Alayı Hatıraları*, Genelkurmay ATA-SE Yayınları, Ankara 2006, s. 6-7.

nun da dâhil olduğu³⁵ 6. Ordu birlikleri, Bağdat'ı işgal etmek üzere harekete geçen İngiliz ordusunu, 22-26 Kasım 1915'te yapılan Selmân-ı Pâk Muharebesi'nde³⁶ mağlup etmiş, İngiliz birlikleri Kûtü'l-Amâre'ye çekilmişti.³⁷ Buradaki İngiliz birliklerinin kuşatılması üzerine -13. Kolordu dışında- 18. Kolordu da 6. Orduya bağlanarak cephe, tahkim edilmişti.³⁸ Bu arada Musul-Bağdat ve Basra Vilayetlerinden sorumlu “*Irak ve Havalisi Umûm Kumandanlığı*” da 21 Aralık 1915'te “*Irak Ordusu*” adını almıştı.³⁹ Irak Ordusu da 6. Ordunun bağlilarından biri olmuştu. Bu kapsamda 6. Ordu, Irak ve İran Cephesi'ndeki tüm birliklerin (Irak Ordusu, İran Kolu, Şat Filosu ile 12. ve 13. Kolordudan) bağlı olduğu ana komutanlık durumundaydı. Öyle ki bir süre sonra cephedeki birliklerin görev ve sorumluluklarının düzenlenmesini gerekli gören 6. Ordu Kumandanı, 6. Orduyu Irak Grubu (13. ve 18. Kolordular), Bağdat Grubu (bölgedeki alaylardan kurulu) ve Musul Grubu (mürettep müfreze ve aşiret kuvvetleri) olarak teşkilatlandırmıştı.⁴⁰

Kûtü'l-Amâre kuşatması devam ederken, 13. Kolordunun teşkilatına yeni ilaveler yapılmış olup ilk etapta 13. Kolordu, 35. Piyade Tümeni ile takviye edilmişti.⁴¹ Ardından 1. 5. ve 6. Alaylar ile 2. Topçu Alayından müteşekkil 2. Piyade Tümeni de bölgeye gönderilerek 13. Kolordu emrine verilmişti.⁴²

Kolordu emrindeki 35. Tümen teşkilatına ise mevcut üç alayı dışında 35. Topçu Alayı, 38. Tümen'e ise üç alayı dışında 38. Topçu Alayı dâhil edilmişti.⁴³ Ayrıca, Kûtü'l-Amâre kuşatması devam ederken 18. Kolordu emrindeki 51. Tümen de geçici olarak 13. Kolordu emrine görevlendirilmiş-

35 Selmân-ı Pâk hattında İngilizlerle 13. Kolordu birlikleri arasında vuku bulan çatışmalar da; İngiliz topçularının bir atışı, açık alanda çadır kurmuş olan 13. Kolordu karargâhına isabet etmiş ve Kolordu Kumandanı Miralay Mehmed Ali Bey şehit olmuş; yerine 9 Ocak 1916'da Miralay Ali İhsan Bey (Tümgeneral Sabis) tayin edilmişti. Bkz. Halil Kut, *Bitmeyen Savaş*, haz. Taylan Sorgun, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1972, s. 156-157; Figen Atabey, “Musul'un Kaybına Giden Süreçte Irak'ta 6. Ordu”, *XIX Türk Tarih Kongresi*, 3-7 Ekim 2022, C. 3, Ks. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 2117.

36 Selmân-ı Pâk Muharebesinde Osmanlı birliklerine, Miralay Nureddin Bey (Korgeneral Sakallı) *Irak ve Havalisi Umûm Kumandanı* olarak komuta etmekteydi. Cephedeki durum ve muharebenin ayrıntıları için bkz. Taş, *a.g.e.*, s. 16-31.

37 *Kûtü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, haz., Erhan Çiftçi, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 152-165; Fırat, *a.g.e.*, s. 93-98, 123-131, 234-242; *Arşiv Belgelerine Göre Kûtü'l-Amâre Zaferi*, s. 82-98; Zekerîya Türkmen, “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve 101. Yılında Kûtü'l-Amâre Zaferi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 116, S. 228, Mayıs-Haziran 2007, s. 68-78; Mehmet Emin Dinç, “Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi”, *Kûtü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2016, yay. haz., Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s. 452-467.

38 Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum*, s. 151; Taş, *a.g.e.*, s. 32-33.

39 Fırat, *a.g.e.*, s. 377-378, 484-488; Bu arada, 10 Ocak 1916'da, Miralay Nureddin Bey görevden alınmış ve yerine Irak Ordusu Kumandanı olarak 18. Kolordu Kumandanlığını yürüten Miralay Halil Bey (Tuğgeneral Kut) atanmıştı. Kut, *a.g.e.*, s. 161-163; Taş, *a.g.e.*, s. 38.

40 Fırat, *a.g.e.*, s. 483-491.

41 Ölçen, *a.g.e.*, s. 51.

42 Kut, *a.g.e.*, s. 168.

43 Fırat, *a.g.e.*, s. 347-348; Görgülü, *a.g.e.*, s. 229-231.

görsel

Akademik
Bakış

247

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

ti.⁴⁴ Artan görev ve sorumluluklar minvalinde Kolordunun tahkim edilmesi önemliydi. Bu bakımdan Kolordunun piyade alaylarının yanı sıra muharebede önemli bir ateş gücü unsuru olan topçu birlikleriyle takviye edildiği görülmektedir.

Ek Tablo 1: 13. Kolordunun 1915 sonlarındaki Teşkilatı

13. Kolordu⁴⁵ Karargâhı: Bağdat ve çevresi / Kumandanı: Miralay Ali İhsan Bey		
2. Piyade Tümeni Kumandanı: Miralay Hasan Askerî	35. Piyade Tümeni Kumandanı: Yarbey Mahmud Nedim	38. Piyade Tümeni Kumandanı: Yarbey Rifat Bey
1. Piyade Alayı	103. Piyade Alayı	112. Piyade Alayı
5. Piyade Alayı	104. Piyade Alayı	113. Piyade Alayı
6. Piyade Alayı	105. Piyade Alayı	114. Piyade Alayı
2. Topçu Alayı	35. Topçu Alayı	38. Topçu Alayı

Bu takviyelerle 13. Kolordunun da etkin bir şekilde görev aldığı⁴⁶ ve 9 Aralık 1915'te başlatılan Kütü'l-Amâre kuşatması,⁴⁷ gün geçtikçe İngilizler için zor bir savunma savaşına dönüşmüştü.⁴⁸ Özellikle 13. Kolordu birliklerinin Kût'a yönelik Basra'dan gelen İngiliz yardım kollarının yolunu kesmesi

- 44 Böylece 13. Kolordunun, İngiliz birliklerinin Kût şehrinden çıkmaya yönelik gerçekleştirebilecekleri muhtemel bir huruç harekâtını karşılaması ve eş zamanlı güneyden gelebilecek takviye İngiliz birliklerini durdurması amaçlanmıştı. Bkz. "Kütü'l-Amâre Kuşatması ve Zaferi", *ATBD*, S. 137, Yıl:65, Ocak 2016, s. 86, 158, Belge 35, 56; Hulusi Baykoç, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Irak Cephesi'nde 5 nci Seferî Kuvvetler (52. Tümen)*, yay. haz., Zekeriya Türkmen, Özlem Demireğen, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006, s. 43-55.
- 45 Görgülü, *a.g.e.*, s. 229-232.
- 46 13. Kolordunun kuşatma sırasında icra ettiği ve kendisine tevdi edilen diğer bazı taktik/operatif görevler için bkz. "Kütü'l-Amâre Kuşatması ve Zaferi", s. 15-33, 56, 69-72, 86, 134, 146, 156-158.
- 47 Miralay Nureddin Bey, 9 Aralık günü şehrin alınması için emri verdiğini ve sabah 6 itibarıyla taarruza başlanacağını Başkumandanlık karargâhına bildirmişti. Bkz. N.F. Taş, *Nureddin Paşa*, s. 38.
- 48 Kuşatmaya dair Goltz Paşa'nın mütalaaları hakkında bkz. *Goltz Paşa'nın Hâtırası*, s. 33-35.

ve bekledikleri yardımın bir türlü gelmemesi üzerine İngiliz ordusu, Kût'ta teslim olmak zorunda kalmıştı.⁴⁹ Sonunda 6. Ordu birlikleri, 3. Piyade Alayı eşliğinde 29 Nisan 1916'da Kut'a girerek şehri teslim almıştı.⁵⁰ Bu kapsamda General Towshend başta olmak üzere 5 general, 476 subay ve 12.828 er dâhil toplam 13.309 kişiden müteşekkil İngiliz kuvveti, Osmanlı ordusuna teslim olmuştu.⁵¹ Böylece Osmanlı ordusu elde ettiği Kût Zaferi'yle İngilizlere beklemediği bir yanıt vermişti.⁵²

Diğer taraftan Kût kuşatması devam ederken, Rus ordusunun Ocak 1916'da Bağdat güneyindeki İngilizlerle birleşmek amacıyla İran'dan Bağdat'a yönelik başlattığı ileri harekât,⁵³ Hanekin hattında görevli hudut alayı tarafından engellenmiş; 13. Kolordu birlikleri de bu alaya yardım etmişti.⁵⁴ Böylece İngiliz ve Rus ordularının Bağdat'ta birleşerek kuzeye doğru Osmanlı topraklarını ele geçirme planları da bertaraf edilmişti.

13. Kolordunun İran Cephesi'nde Görevlendirilmesi ve İran Harekâtı

Bağdat'ın İngiliz tehlikesinden arındırılması ve 180 km güneyindeki Kûtü'l-Amâre'nin de geri alınarak İngilizlerin Basra'ya doğru geri çekilmek zorunda bırakılması, Dicle (Irak) Cephesi'ndeki Osmanlı ordusunun -savaşın başında da planlandığı gibi- İran'a yönelik bir harekât yapma konusunda elini güçlendirmişti. Bu kapsamda İran sınırına yakın Hanekin hattında durdurulan Ruslara yönelik karşı taarruza geçilmesi kararlaştırılmış ve İran Cephesi açılmıştı.⁵⁵

49 Arşiv Belgelerine Göre Kûtü'l-Amâre Zaferi, s. 128-132; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. 3, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 85-173; Kûtü'l-Amâre Kahramanı, s. 163-165; Türkmen, "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi", s. 85-87; M.E. Dinç, "Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi", s. 466-467.

50 Kût Zaferi, Hali Paşa'nın orduya mesajında belirttiği gibi "Türk'ün sabrının İngiliz inandını" yendiği bir zaferdi. H. Kut, *Bitmeyen Savaş*, s. 183-190; Halil Paşa'nın teslim olayı anlatısı için bkz. Kûtü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları, s. 155-160.

51 Charles V.F. Townshend, *Esir İngiliz Generalin Kaleminden Kut'ül-Amare Zaferi - Irak Seferi ve Esaret*, (çev. Recep Ahışah), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 565-574; Esir alınan İngiliz birlikleri hakkında farklı rakamlar da verilmektedir. Bkz. Fırat, *a.g.e.*, s. 774-783.

52 Mehmed Emin, *Kutülamare'de Kuşatma ve Zafer*, yay. haz., Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018; Orhan Avcı, "İsmail Hakkı Süerdem'in Kaleminden Kûtü'l-Amâre Zaferi", *Türk Kültürü Dergisi*, C. XXXIII, S. 386, 1995, s. 368-370; Figen Atabey, "Öncesi ve Sonrası ile Osmanlı'nın Kûtü'l-Amâre Zaferi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 53, 2017, s. 207-213.

53 Sarısanman, *a.g.t.*, s. 133-148.

54 Mehmed Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından: 13. Kolordunun İran Seferi", (bundan sonra "Irak Cephesi Muhaberatından" şeklinde kısaltacaktır), *Mecmûa-i Askeriyye*, S. 15-16, Haziran-Temmuz 1336, Matbaa-i Askeriyye İstanbul 1920, s. 597-620.

55 M. Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından", s. 608-609; Sarısanman, *a.g.t.*, s. 142-148; Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi Hatıratından: "Bağdat ve Son Hadise-i Ziya'ı", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2019, s. 548-551; 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa, İngilizlerin Basra'da 100 bin kişilik bir kuvvet hazırlayıp

görsel

Akademik
Bakış

249

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti, İran Harekâtı için Kûtü'l-Amâre'de İngilizlere karşı görev yapan 6. Orduya bağlı 13. Kolorduyu görevlendirmiş, bu bağlamda Kolorduyu takviye etme yoluna gitmişti.⁵⁶ Şöyle ki Trakya'dan gelen 6. Piyade Tümeni ile 1. ve 13. Süvari Alaylarından müteşekkil kurulan Müstakil Süvari Tugayı, 13. Kolordu emrine dâhil edilmişti. Ayrıca, Kolordu kuruluşundaki 35. Tümen Bağdat'ta bırakılan 18. Kolordu emrine verilirken 38. Tümen ise alay hâline dönüştürülmüş ve bir süre sonra lağvedilmişti.⁵⁷

Neticede İran Cephesi'ne görevlendirilen Miralay (Albay) Ali İhsan Bey (Tümgeneral Sabis) komutasındaki 13. Kolordunun sefer teşkilatı; emrindeki 2. Tümen, 6. Tümen ve Müstakil Süvari Tugayı ile özel amaçlı teşkil edilen Süleymaniye ve Musul Grubu'ndan meydana gelmekteydi.⁵⁸ Bu bakımdan Kolordunun taarruza harekâtına uygun olarak tahkim edildiği, özellikle operatif bir birlik olan süvari tugayı ile desteklendiği ifade edilmelidir.

Ek Tablo 2: İran Harekâtında 13. Kolordunun Teşkilatı

13. Kolordu Kumandanlığı⁵⁹ Karargâhı: İran doğusu / Kumandanı: Miralay Ali İhsan Bey⁶⁰				
2. Piyade (P.) Tümeni	6. Piyade (P.) Tümeni	Müstakil Süvari (Süv.) Tugayı	Süleymaniye Grubu	Musul Grubu
1. P. Alayı 5. P. Alayı 6. P. Alayı 2. Topçu Alayı	16. P. Alayı 18. P. Alayı 44. P. Alayı 6. Topçu Alayı	1. Süv. Alayı 13. Süv. Alayı	10. P. Alayı 37. P. Alayı 33. Süv. Alayı Aşiret Kuvvetleri	4. P. Tümeni 10. P. Alayı 11. P. Alayı 22. P. Alayı 4. Topçu Alayı

Bağdat'a yönelik taarruza hazırlandığı gerekçesiyle 13. Kolordunun İran Harekâtı'na sevk edilmesine karşı çıkmıştı. Hatta bu kararda ısrar edilirse istifa etmek dahi istemişse de bu isteği kabul edilmemiş ve Başkumandanlık tarafından İran Harekâtı'nın icrası emri tekrarlanmıştı. Bkz. Kut, *a.g.e.*, s. 196.

⁵⁶ Sarısamam, *a.g.t.*, s. 142-143.

⁵⁷ Ölçen, *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi...*, s. 51, 72-74; Görgülü, *a.g.e.*, s. 51, 231-234.

⁵⁸ M. Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından", s. 624; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1916 Yılı Hareketleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965, s. 165.

⁵⁹ Görgülü, *a.g.e.*, s. 234.

⁶⁰ Albay Ali İhsan Bey, 13. Kolordu Kumandanı olarak başarıyla komuta ettiği İran Harekâtı sonrasında mirliva (tuğgeneral) rütbesine terfi ettirilmişti. Bkz. Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. 4, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 89.

13. Kolordunun müstakil olarak icra ettiği İran Harekâtı, sınır hattındaki Rus taarruzunun başarısız kılınması üzerine 8 Haziran 1916'da Hane-kin'den İran topraklarına girilmesiyle başlamış ve Rus kolordusuna yönelik taarruz harekâtı şeklinde vuku bulmuştu.⁶¹ 13. Kolordu birlikleri, büyük iase ve ikmal güçlüklerine rağmen⁶² önce Kirmanşah'ı ardından da Hemedan'ı kontrol altına alarak önemli bir kazanım elde etmişti. Rus kolordusu, mütemadiyen geri çekilirken harekât kapsamında İran içlerinde 400 km'lik bir mesafe kat edilmiş; 300 km'lik güney-kuzey arasındaki bölgenin kontrol altına alınmasıyla yaklaşık 120.000 km²'lik bir alanda kontrol sağlanmıştı.⁶³

Bu harekât, askerî açıdan başarılı bir şekilde icra edilmesine rağmen, başından itibaren stratejik ve taktik düzeyde bazı hataların yapıldığı görülmektedir.⁶⁴ Zira 13. Kolordunun İran Harekâtını icra ettiği süreçte Basra'da bulunan ve önemli ölçüde kuvvet takviyesi alan İngiliz birlikleri, Kûtü'l-Amâre ve Bağdat'ı almak maksadıyla yeni bir taarruza hazırlanmıştı. Bölgede konuşlu 6. Ordunun diğer ana başlısı -mevcudu düşük- 18. Kolordunun, bu muhtemel harekâta karşı uzun süre savunma yapamayacağı aşikârdı. Buna rağmen İngiliz taarruzu ilk başladığında, 13. Kolordunun tamamı veya bir kısmının Bağdat'ı takviye için bölgeye sevk edilmemesi de Bağdat'ın hızlı bir şekilde kaybedilmesine sebep olacaktı.⁶⁵

13. Kolordunun Yeniden Dicle (Irak) Cephesi'nde Görevlendirilmesi ve Bağdat Kuzeyi-Musul Güneyi Hattındaki Faaliyetleri

İran Seferi kapsamında karargâhı Hemedan'da bulunan 13. Kolorduya, Bağdat savunmasına yardımcı olmak üzere İran'ı tahliye etmesine dair 24 Şubat 1917 tarihinde emir verilmişti. Ancak bu emir, gecikmeli olarak İngilizlerin 25 Şubat 1917'de Kûtü'l-Amâre'yi ele geçirip Bağdat'a yöneldiği sırada verilmişti. Haliyle İngiliz birlikleri, sayı ve teçhizat bakımından üstün kuvvetlerle

61 Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 115-118; Sarısan, a.g.t., s. 146-179; 183-211.

62 Sadık Sarısan, "Birinci Dünya Savaşı'nda İran Harekâtını Yapan XIII. Kolordunun İa-şesi Meselesi," *ATAD*, S. 13, Yıl:7, Şubat 2009, s. 20-23, 41-43.

63 Askerî açıdan İran Harekâtı, 13. Kolordunun üstün piyade ve topçu gücüyle kendisinden sayıca üstün ve süvari birliklerine dayanan Rus kolordusunu, yaklaşık mütemadiyen geri çekilmeye mecbur bırakması ve zaman zaman ağır kayıplar verdirmesi sebebiyle başarılı bir taarruz harekâtıydı. Bkz. M. Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından", s. 620-646; Bu konuda ayrıca bkz. Enes Mert Demir, "Bursalı Mehmed Nihat Bey'in Eserine Göre 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki İran Harekâtı", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 36, 2024, s. 109; Diğer yandan 13. Kolordu, Hemedan'da iken yerel halka yönelik propaganda faaliyetleri de gerçekleştirmişti. Bu kapsamda 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın İran halkının kurtuluşuna dair yayımladığı beyannamede, harekâtın yabancı işgalere karşı İran'ı kurtarmak üzere yapıldığı belirtilmiş; İran halkının da Osmanlı Devleti'ne destek vermesi talep edilmişti. BOA, Hariciye Siyasi (HR, SYS), 2339/12.

64 Kût kuşatması sonrası İngilizlerin hazırlıkları, buna mukabil Osmanlı ordusunun vaziyeti ve Bağdat'ın kaybına dair için bkz. Fırat, a.g.e., s. 294-319; Ramazan Sonat, *İşgal Kısıkaç Altında Bağdat 1914-1918*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 119-134.

65 Bu konuda cereyan eden yazışmalar ve değerlendirmeler için bkz. Sarısan, a.g.t., s. 424-432.

görsel

Akademik
Bakış

251

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

18. Kolorduyu hareketsiz bırakarak 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmişti. Bağdat'ın yardımına yetişemeyen 13. Kolordunun, aynı zamanda kontrol altına aldığı tüm alanları tahliye edip İran'dan çekilmesi, bu harekâtın kazanımlarının da elden gitmesine sebep olmuş; İran'ın batısını yeniden Rus birlikleri işgal etmişti.⁶⁶ Görüldüğü üzere 13. Kolordu, İran Harekâtı'nda belirlenen hedeflere ulaşırken, gerisindeki Dicle Cephesi'nde vuku bulan başarılı İngiliz taarruzu bu kazanımların da kaybolmasına neden olan bir dizi olumsuzluğu beraberinde getirmişti.

Öte yandan Bağdat, İngiliz işgaline uğradığında 13. Kolordu, henüz İran sınırlarında olup 18. Kolordu da kuzey istikametinde çekilmekteydi. Dolayısıyla 13. Kolordunun; 6. Ordu tarafından belirlenen yeni muharebe hattına ulaşması, İngiliz birliklerinin saldırısına açık ve tehlikeli bir vaziyette mümkün olmuştu. Buna rağmen 13. Kolordu birlikleri, 23-25 Mart'ta İngiliz taarruzlarını durdurmuş;⁶⁷ müteakiben 1 Nisan 1917'de Diyala Nehri'nin batısına geçerek Bağdat kuzeyi-Kerkük güneyinde konuşlanmayı başarmıştı.⁶⁸ Böylece Dicle (Irak) Cephesi'ndeki yeni vaziyete göre 6. Ordu emrindeki 13. Kolordu ve 18. Kolordular tarafından Bağdat kuzeyinde yeni bir savunma hattı teşkil edilmişti.⁶⁹ Nihayetinde 13. Kolordu, 8 aylık bir aradan sonra bir kez daha asıl sorumluluk sahasına dönmüştü.

13. Kolordu, Nisan 1917'de Bağdat kuzeyinde yeniden konuşlandığında, karargâhı Hamrin Nehri doğusundaki Kızılribat'ın kuzeyindeydi. Kolordu unsurları Cebel-i Hamrin ve çevresindeki sorumluluk sahasında konuşlanmıştı. Kolordunun yeni görevi; Rusların Hanekin hattına, İngilizlerin de Bağdat'tan kuzeye doğru vuku bulabilecek yeni taarruzlarını engellemekti. Kolordunun ayrıca -mevcudu azalan- 18. Kolorduya da yardım etmesi emredilmişti.⁷⁰ Nitekim nisan ortalarında İngilizlerin 18. Kolordu üzerine vuku bulan taarruzları üzerine yardıma yetişen 13. Kolordu birlikleri, düşman ilerleyişini durdurma noktasında önemli katkılar sağlamıştı. Fakat 18. Kolordu, Samarra'yı tahliye etmek durumunda kalmış ve Tikrit'e çekilmişti.⁷¹ Esasında cepheyi savunan 6. Ordunun vaziyeti, çok da parlak sayılmazdı. Hem personel itibarıyla hem de lojistik ve iâşe bakımından zor bir vaziyette olan 13. Kolordu Kumandanlığınca da bu şartlar altında İngiliz ilerleyişine mani olmanın zorluğuna dikkat çekilerek takviye talep edilmişti.⁷² Bu açıdan Bağdat ve kuzeyi ile İran'da giriştiği çok sayıda muharebe sebebiyle 13. Kolordunun kuvvetinin gittikçe azaldığı anlaşılmaktadır.

66 Sabis, *a.g.e.*, C. 4, s. 21-25; M. Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından", s. 647-649; Atabey, "Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi Hatıratından", s. 548-556.

67 Atabey, "Musul'un Kaybına Giden Süreçte 6. Ordu", s. 2120.

68 M. Nihad, "Irak Cephesi Muhaberatından", s. 649-655; Sarısan, *a.g.t.*, s. 451-485.

69 Sabis, *a.g.e.*, C. 4, s. 94.

70 Çalhan, *a.g.e.*, s. 420-421; Baykoç, *a.g.e.*, s. 120; Kanath, *a.g.e.*, s. 59-65.

71 Atabey, "Musul'un Kaybına Giden Süreçte 6. Ordu", s. 2121.

72 Selçuk Duman, *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 170-172; Bu süreçte Ali İhsan Paşa 4. Kolordu Kumandanlığına tayin edildiği için 13. Kolordu Kumandanlığına, Temmuz 1917'de vekâleten Miralay Mehmed Nazif (Tümgeneral Kayacık) atanmış; 1 Kasım 1917'de ise Miralay Çolak Salâhaddin Bey (Albay Köseoğlu) tayin edilmişti. Bkz. Görgülü, *a.g.e.*, s. 238-239.

Öte yandan Ekim 1917'deki ihtilal nedeniyle Çarlık Rusya, savaştan çekilmişti. Dolayısıyla Rus birliklerinin birçok bölgeden olduğu gibi kendi cephesinden de ayrılması karşısında 13. Kolordu, yeniden İran'a yönelebilirdi. Bunu engellemek isteyen İngiliz ordusu, Bağdat kuzeyine yönelik yeni bir taarruz başlatmış ve Kızılribat'ı ele geçirmişti. Bunun üzerine 13. Kolordu, karargâhını Ekim 1917'de Kifri'ye nakletmiş; Kolordu unsurları ise Kerkük güneyindeki Kifri-Tuzhurmatu bölgeleri-Dicle ve Diyala Nehirleri arasında yeni savunma tertibatı almıştı. Yaklaşan kış şartlarının yanı sıra karşılaşılan en büyük problem artan iase ve lojistik sorunlardı.⁷³ Bu arada Ekim 1917'de Ali İhsan Paşa'nın 4. Kolorduya tayini sebebiyle 13. Kolordu Kumandanlığı'na Miralay Salâhaddin Bey (Albay Köseoğlu) atanmıştı.⁷⁴

Cephedeki vaziyete bakıldığında tahkim edilmiş İngiliz ordusu, 1918 yılı Nisan ayında 13. Kolordunun bulunduğu mevkilere yönelik yeni bir taarruz harekâtı başlatmıştı.⁷⁵ Buna karşı Kolordu unsurları başarılı savunma muharebeleri verse de Nisan ayı sonlarında, gerçekleşen taarruz karşısında mukavemet edemeyerek önce Tuzhurmatu'ya, ardından Kerkük'e ve sonunda daha kuzeydeki Altınköprü'ye kadar geri çekilmişti.⁷⁶ Böylece İngiliz ordusu, 29 Nisan'da Tuzhurmatu'yu ve 7 Mayıs 1918'de Kerkük'ü işgal etmişti. 11 Mayıs'taki İngiliz taarruzu ise 13. Kolordu birlikleri tarafından Altınköprü'de durdurulmuştu. Halil Paşa, 13. Kolordunun bu süreçteki savunmasını, *"düşman üstün kuvvetlerle durmadan saldırıyor, 13. Kolordu da büyük bir inat içinde dayanıyordu..."* sözleriyle ifade etmişti.⁷⁷ Şüphesiz bu direnç uzun süre devam edemezdi ve kademeli de olsa bir geri çekilme yaşıyordu. Haliyle, İngiliz ilerleyişine karşı mevcudu azalan 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa, bölgedeki Kürt aşiretlerinden destek almak üzere bölgenin önde gelen aşiret liderlerinden Şeyh Mahmud'a Süleymaniye hâkimliğini vererek stratejik bir adım atmıştı. Nitekim bu haberi alan Şeyh Mahmud, aşiretlerini harekete geçirerek Osmanlı askerlerine yardım etmiş ve İngilizlerin ilerleyiş hatlarına silahlı birlikler sevk etmişti. İngiliz birlikleri ise gerek bu durum karşısında ilerleme şanslarının azalması gerekse müstahkem bir mevkide emniyetlerini sağlamak amacıyla Kerkük'ü tahliye etmişlerdi. Bunun üzerine 13. Kolordu unsurları (2. Tümen /18. Piyade Alayı) Kerkük ve çevresini yeniden kontrol altına almıştı.⁷⁸ Görüldüğü üzere 13. Kolordu ve 6. Ordu, her geçen gün imkân ve kapasitesi azalmasına rağmen, yüksek gayretlerle verdiği mücadeleler ve çeşitli tedbirlere başvurarak İngiliz ilerleyişini durdurmaya ve/veya yavaşlatmaya çalışıyordu.

gpr

Akademik
Bakış

253

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

73 Çalhan, *a.g.e.*, s. 452-454, 500-504, 520-524.

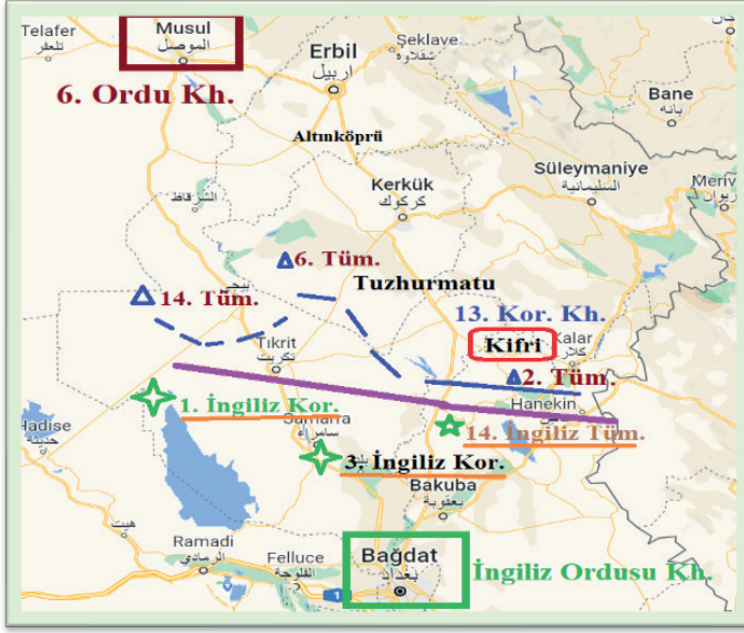
74 Atabey, "Musul'un Kaybına Giden Süreçte 6. Ordu", s. 2122-2124; Bu arada ilgili çalışmada Figen Atabey çalışmasında, Miralay Salâhaddin Bey'i (Tümgeneral Adil) olarak nitелеse de 13. Kolordu Kumandanı Miralay Salâhaddin (Albay Köseoğlu) idi. Bkz. Görgülü, *a.g.e.*, s. 241.

75 Atabey, "Musul'un Kaybına Giden Süreçte 6. Ordu", s. 2125.

76 Kut, *a.g.e.*, s. 204-215.

77 *Aynı yer*, s. 214.

78 Kut, *a.g.e.*, s. 214-218; Çalhan, *a.g.e.*, s. 529-544.

Ek Şekil 1: Dicle (Irak) Cephesi'nde 1918 yılı başlarındaki cephe vaziyeti - Çizim: müellif

13. Kolordunun Lağvedilmesi ve Mondros Mütarekesi'ne Kadar Dicle (Irak) Cephesi'ndeki Durum

1918'de yılı Haziran ayı itibarıyla muharebe hattında bir müddet sükûnet olduğu için cephedeki Osmanlı birlikleri yeniden düzenlenmişti. Başkumandanlık Vekâletinin 13 Haziran tarihli kararına göre, Doğu Cephesi'ndeki 3. ve 9. Ordular ile -13. Kolordunun bağlı olduğu- 6. Ordu, “*Şark Ordular Grubu*” altında teşkilatlandırılmıştı.⁷⁹ 29 Haziran tarihli emirle de, yeni Grup Kumandanlığına 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa (Tuğgeneral Kut) atanmıştı. Bunun üzerine 4. Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa vekâleten 13. Kolordu Kumandanlığı uhdesinde kalmak üzere 6. Ordu Kumandanlığına tayin edilmişti. Fakat Ali İhsan Paşa'nın 1 Eylül'de görevi devralmasına kadar geçen sürede 14. Tümen Kumandanı Yarbey İsmail Hakkı Bey bu göreve vekâlet etmişti. 3 Temmuz tarihli emirle de 18. Kolordu karargâhı lağvedilmiş; 13. Kolordu karargâhına ise Musul'a hareket etmesi emri verilmişti. Nitekim Musul'a ulaşmasını müteakip 13. Kolordu karargâhı da eylül ayı itibarıyla lağvedilmiş ve Kolordu karargâhından 6. Ordunun yeni karargâhı oluşturulmuştu. Ayrıca 5. Tümen ve Mürettep Süvari Tugayı da 6. Ordu emrine

79 Çalhan, *a.g.e.*, s. 551.

bağlanmıştı.⁸⁰ Anlaşılabacağı gibi yapılan ilk değişikliklerle Ali İhsan Paşa, hem 13. Kolordu hem 6. Ordu komutanı olmuştu. Ancak Başkumandanlığın, cephenin daralması ve saha şartları icabı etkin ve hızlı kararlar alabilmek adına kolordu emrindeki tümenleri doğrudan 6. Orduya bağlamanın uygun olacağını değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Şüphesiz Eylül 1918'de, hem 13. Kolordunun hem 6. Ordunun karargâhının Musul'da olması ve kumandanının Ali İhsan Paşa olması, İngiliz taarruzunun hızlandığı bu süreçte, hızlı hareket edebilmek adına Kolordunun lağvıyla sonuçlanan bu değişikliği rasyonel hâle getirmişti.

Öyle ki yeni yapılanmayla, mülga 13. Kolordunun bağlısı olan 2. ve 5. Piyade Tümenleri ile Mürettep Süvari Tugayı, doğrudan 6. Orduya bağlanmış; bu kapsamda Mondros Mütarekesi'ne kadar olan süreçte (Ekim 1918), Musul Vilayeti güneyinde İngiliz ilerleyişine karşı savunma muharebeleri vermişti.⁸¹

Bu sırada, Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında mütareke görüşmeleri başlamıştı. Gerçek şu ki, sahadaki gelişmeler İngiliz ordusunun lehine cereyan etmekteydi. Ekim ayı ortalarından itibaren gerçekleşen İngiliz ilerleyişi kapsamında Kerkük şehri, 26 Ekim'de ikinci defa işgal edilmişti. Bununla birlikte Musul Vilayeti'ni bütünüyle savunmaya devam eden 6. Ordu birlikleri, şu şekilde mevzilenmişti: Altıncı Köprü ve Güveyir-Hıdır İlyas mevkilerinde (bilindiği gibi bu mevkiler petrol kuyularının olduğu yerlerdir) Kerkük'ten çekilmek zorunda kalan 2. Tümen birlikleri bulunmaktaydı. 5. Tümenin karargâhı Musul'da, ast birlikleri ise Musul'un güneyindeydi. 4. Kolordu birlikleri ise Erbil ve Musul arasında Bartella, Kalak hattındaki yeni yeni savunma mevzilerinde yerini almakla meşguldü. Musul'daki 6. Ordu Kumandanlığı da İngilizlerin şehre yönelik yoğun bir taarruz gerçekleştirmesi durumunda karargâhını Zaho'ya taşımayı planlayarak hazırlıklara başlamıştı.⁸²

Esasında Osmanlı ordusu, sadece Dicle (Irak) Cephesi'nde değil Filistin/Suriye Cephesi'nde de ağır kayıplar yaşamıştı. Bu bakımdan savaşın sürdürülmesi Osmanlı Devleti açısından kolay görünmüyordu. Haddizatında Osmanlı Devleti, müttefiki Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve Almanya'nın da mağlup olacağının aşikâr olması üzerine savaşa devam edemeyeceğini anlamıştı.⁸³ Bu kritik ortamda İttihat ve Terakki'ye mensup Talat Paşa

80 Nitekim Ali İhsan Paşa hatıralarında, "*Musul'a geldiğim zaman (Eylül 1918) karargâhın muhafız takımı beni selamlamağa çıkarılmış idi. Bunlar benim geçen sene (1917) bıraktığım 13. Kolordu karargâhının muhafız takımı idi.*" ifadesiyle 6. Ordunun 13. Kolordudan teşkil edilmiş olduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca Eylül 1918'de 4. Kolordu ile Mürettep Süvari Tugayı ve bağlısı 12. Süvari Alayı da 6. Ordu emrine verilmişti. Ancak İran'da bulunan 4. Kolordudan, 6. Ordu mıntikasına geç ulaşması hasebiyle istifade edilmesi mümkün olmamıştı. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, C. 4, s. 288-289; Çalhan, *a.g.e.*, s. 551-555; Görgülü, *a.g.e.*, s. 241-245.

81 Zekeriya Türkmen, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Anlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", ("30 Ekim 1918 Tarihli Mondros" şeklinde kısaltılacaktır), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, C. 11, S. 11, Mart 2001, s. 615-617; Görgülü, *a.g.e.*, s. 244.

82 Sabis, *a.g.e.*, C. 4, s. 298-314; Çalhan, *a.g.e.*, s. 592-600.

83 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, C. 2, s. 16-17, 24-25; Osmanlı ordusunun savaşın son günlerin-

görsel

Akademik
Bakış

255

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

Hükûmeti, istifa etmişti. Zira dört yıllık ağır savaşın faturası, iç kamuoyunda İttihatçılara çıkmıştı. Bu kapsamda 15 Ekim 1918'de Ahmed İzzet Paşa Hükûmeti kurulmuştu. Ancak, öncelikli olarak bir ateşkese ulaşılması gerekiyordu.⁸⁴

Bu çerçevede yeni hükûmet, İtilaf devletleri nezdinde ateşkes arayışlarına yönelmişti. Bir süre devam eden girişimlerden sonra İtilaf devletlerini temsilen İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 27-30 Ekim 1918'de ateşkes görüşmeleri gerçekleştirilmiş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi/Ateşkese imzalanmıştı. Böylece Osmanlı Devleti açısından Kasım 1914'te başlayan savaş sona ermişti.⁸⁵

Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girdiği 31 Ekim 1918'de 6. Ordu birlikleri, mevcut savunma hattı olan; Hamam Ali (*Dicle doğusu/Musul güneyi*)-Büyük Zap-Güveyir Köprüsü-Dibeke (*Erbil güneyi*)-Cemcemal (Bazîyan)-Süleymaniye ve Halica ile Dicle Nehri'nin batısında Rakka-Deyr-i Zor, Miyadin, Sincar ve Telafer'deki mevzilerini korumaktaydı. Bu hatta karşı İngiliz ordusu Musul şehrine yaklaşık 60 km uzaklıktaydı. Bu bağlamda İngiliz birlikleri; Dicle'nin doğusu ve Musul'un güneyinde Gayyare-Altıncöprü-Kerkük-Tuz Hurmatu-Salahiye-Hanekin hattında, Dicle'nin batısında ise Ane bölgesinde konuşlanmıştı.⁸⁶

Ne var ki 25 maddelik Mondros Mütarekesi, son derece ağır hükümleri ihtiva etmesiyle kısa sürede İtilaf devletleri tarafından Osmanlı topraklarının işgal edilmesine zemin hazırlamıştı. Nitekim çok geçmeden İtilaf devletlerinin emelleri anlaşılmış ve Mütareke hükümlerini, pek çok bölgeyi işgal ederek uygulamaya başlamışlardı.

Sonuç ve Değerlendirme

13. Kolordu, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı ordusunda ihtiyaç duyulan yapılandırma doğrultusunda 1911 yılında Bağdat merkezli kurulmuştur. Kolordunun Bağdat'tan Basra'ya kadar uzanan stratejik önemi yüksek sorumluluk sahasında asayişin sağlanması, güvenliğin temini, özellikle bölgeye yönelik İngiliz emellerinin izlenmesi ve buna karşı tedbir alınması gibi faaliyetler üstlendiği görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla Osmanlı ordusu da seferberliğe başlamış ve hazırlıklar kapsamında 13. Kolordunun Doğu Cephesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Başkumandanlığın Basra'ya yönelik bir sal-

deki durumuna ilişkin bkz. Edward J. Erickson, I. *Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kütül-Amâre ve Filistin Cephesi*, (çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 267-271; Burak, *a.g.e.*, s. 172-180.

84 Ali Fuat Türkğeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948, s. 24-25; Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, C. 2, s. 24-25; Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 147-158, 162-163.

85 Türkğeldi, *a.g.e.*, s. 24-73; Cevad Odyakmaz, *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 17-21; Ayışığı, *a.g.e.*, s. 167-171; Türkmen, *a.g.e.*, s. 25-35.

86 Sabis, *a.g.e.*, C. 4, s. 298-314; *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 79, 107-110; Çalhan, *a.g.e.*, s. 592-600; Zekeriya Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 29.

dırı beklememesinin bu karar da belirleyici olduğu ifade edilmelidir. Bununla birlikte bölge komutanından gelen tavsiyeler karşısında Kolordunun 38. Tümeni bölgede bırakılsa da Basra hattının yeterli ölçüde savunmaya hazırlanmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, Kolordunun -henüz hazırlıklarını tamamlayamadan- konuşlandığı sahadan bir ölçüde uzak bir bölgeye (Malazgirt hattı) görevlendirilmesi ise ilk etapta Doğu Cephesi'nde istenilen faydayı sağlayamamasına kapı aralamıştır. Nitekim bir süre sonra Sarıkamış'ta yaşanan mağlubiyet karşısında cephe yeniden yapılandırılmış ve mevcudu azalan 13. Kolordu da lağvedilmiştir.

Öte yandan Basra hattında İngiliz ilerleyişi 1915 yılı sonlarına kadar hızlı bir şekilde gerçekleşmişti. İngiliz ordusunun Bağdat'a yönelmesinin; Başkumandanlığın, İngiliz taarruzlarını durdurmaya yönelik yeni ve kapsamlı kararlar almasını zaruri kıldığı belirtilmelidir. Bu çerçevede Bağdat merkezli 6. Ordu Kumandanlığının kurulduğu ve emrinde olacak şekilde 13. Kolordunun da yeniden teşkil edildiği görülmektedir. Nitekim alınan bu kararın yerinde olduğu, Dicle Cephesi'ndeki birliklerin Selmân-ı Pak'ta İngilizleri durdurması ve akabinde 6. Ordunun Kûtü'l-Amâre'ye çekilen İngiliz ordusuna karşı 13. Kolordunun da katkısıyla başarı elde etmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu süreçte İngiliz ilerleyişinin durdurulması kadar, Rusların Osmanlı-İran sınırındaki saldırılarının bertaraf edilmesinin de önemli olduğu ifade edilmelidir. Böylece İngiliz ve Rus müttefik ordularının Bağdat'ta birleşme planının engellendiğini ve cephedeki gidişatın Osmanlı ordusuna lehine döndüğünü değerlendirmek mümkündür.

Haddizatında Kût Zaferi sonrası, Başkumandanlığın İran'a yönelik harekât kararı alması ve 13. Kolorduyu müstakil olarak buna memur etmesi de bunun en somut göstergesi olmuştur. Ne var ki Basra'nın hâlâ İngiliz kontrolünde olduğu düşünüldüğünde, Bağdat hattının sadece 18. Kolorduya emanet edilerek 13. Kolordunun İran Harekâtına yönlendirilmesiyle risk alındığı aşikârdır. Her ne kadar 13. Kolordunun İran Seferi'ni büyük bir başarıyla icra ettiği görülse de İngilizlerin 1917 itibarıyla Bağdat'a yönelik taarruzuna karşı konulamaması, stratejik ve taktik düzeyde bir yanlışlığa işaret etmektedir.

Buna rağmen 13. Kolordu, kendisine verilen görevler minvalinde hareket etmiş ve İran'ı tahliye etmesini müteakip Bağdat'ın kuzeyinde yeni savunma tertibatı almıştır. Kolordunun, bu sırada artan lojistik ve iaşe sıkıntısı ile personel azlığı gibi problemlerle karşılaşsa da İngiliz ilerleyişini uzun bir süre yavaşlattığı tespit edilmiştir. Tüm bunlarla beraber 1918 yılının sonlarında cephedeki vaziyet üzerine, Başkumandanlığın bu cephedeki kolorduları lağvetmesi sahadaki karar alma mekanizmasını hızlandırmaya yönelik doğru bir karar niteliğindedir. Fakat 6. Ordu birliklerinin nicelik ve nitelik itibarıyla aynı olması ve yeni takviye de gelmediği düşünüldüğünde, bunun muharebe kapasitesine kayda değer bir katkısının olmadığı, İngiliz ordusunun Musul'un güneyine kadar ilerlemesinden açıkça görülmektedir.

Sonuç itibarıyla genel bir değerlendirme yapacak olursak 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'nda; Bağdat'tan Doğu Cephesi'ne, İran'dan Musul kuzeyine kadar pek çok bölgede önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Bu süreçte Kolordunun ifa edeceği görevlere bağlı olarak muhtelif zamanlarda kadro/teşkilat değişikliğine uğradığı, bu bağlamda Kolordu kuruluşuna yeni birliklerin dâhil edildiği takip edilmektedir. Öte yandan Kolordunun Kût'ta müşterek ve İran Seferi'nde müstakil olmak üzere iki taarruz harekâtındaki başarısı vurgulanmalıdır. Keza 1917-1918 yılları arasında Bağdat kuzeyinde uzun bir süre İngiliz ilerleyişini durdurması önemlidir. Şüphesiz Mütareke imzalandığında İngilizlerin Musul şehrine ve daha da kuzeye henüz ulaşmamalarında bu savunmaların da mühim bir payı bulunmaktadır.

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

A. Yayımlanmamış Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi *

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umûmiye Evrakı Ekleri (DH, İ, UM, EK)

Hâriciye Nezareti Siyasi (HR, SYS)

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH, ŞFR)

Dâhiliye Nezareti Siyasi (DH, SHS)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Emniyet Şubesi Evrakı (DH, EUM, EMN)

Hariciye Siyasi (HR, SYS)

İrade Meclis-i Umûmi (İ, MLU)

B. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), S. 141, Yıl:67, Ocak 2018.

"Kütü'l-Amâre Kuşatması ve Zaferi", ATBD, S. 137, Yıl:65, Ocak 2016.

II. Hatıralar

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklal Harbinin Gerçekleri*, C. 1-2, yay. haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.

CHARLES V.F. Townshend, *Esir İngiliz Generalin Kaleminden Kutül-Amare Zaferi - Irak Seferi ve Esaret*, (çev. Recep Ahışah), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

EMİN, Mehmed, *Kutulamare'de Kuşatma ve Zafer*, yay. haz., Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

Goltz Paşa'nın Hâtırası ve Hal Tercümesi, (çev. Pertev Demirhan), Kara Kuvvetleri Komutanlığı İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul 1953.

KANATLI, Şükrü, *Irak Muharebelerinde 3 ncü Piyade Alayı Hatıraları*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006.

KUT, Halil, *Bitmeyen Savaş*, haz. Taylan Sorgun, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1972.

KARABEKİR, Kazım, *Cihan Harbine Neden Girdik Nasıl Girdik Nasıl İdare Ettik*, Tecelli Basımevi, İstanbul 1937.

Kütü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları, haz., Erhan Çiftçi, Timaş Yayınları,

İstanbul 2015.

NİHAD, Mehmed, "Irak Cephesi Muhaberatından: 13. Kolordunun İran Seferi", *Mecmûa-i Askeriyye*, S. 15-16, Haziran-Temmuz 1336, Matbaa-i Askeriyye İstanbul 1920.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. 2-3-4, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

III. Araştırma ve Telif Eserler

A. Kitaplar

AKBAY, Cemal, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C. 1, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1970.

AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

AVCI, Orhan, *Irak'ta Türk Ordusu 1914-1918*, Vadi Yayınları, Ankara 2004.

AYIŞIĞI, Metin, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

BAYKOÇ, Hulusi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Irak Cephesi'nde 5 nci Seferî Kuvvetler (52. Tümen)*, yay. haz., Zekeriya Türkmen, Özlem Demireğen, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, K. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, Ankara 1991.

BELEN, Fahri, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1916 Yılı Hareketleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.

BURAK, Durdu Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil Yayınları, Ankara 2004.

ÇALHAN, Özden, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, Ks. 2, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2002.

DUMAN, Selçuk, *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

ERİCKSON, Edward J., I. *Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kütü'l-Amâre ve Filistin Cephesi*, (çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

ERİCKSON, Edward J., *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, (çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

ERİCKSON, Edward J., *Size Ölmeyi Emrediyorum Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Kitap Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2011.

FIRAT, Nezihi, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, Ks. 1, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1979.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Genişletilmiş Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2021.

KAŞIYUĞUN, Ali, *Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

KOCATÜRK, Önder, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, C. 1, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.

METİN, Barış, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasî Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.

Osmanlı Ordu Teşkilatı, yay. haz., Cengiz Eroğlu, Hülya Yazar, İ. Göktuğ Demiröz, Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

ODYAKMAZ, Cevad, *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013.

ÖLÇEN, Yavuz, *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutülammare Muharebeleri (29 Nisan 1916 - 16 Şubat 1917)*, Resim Matbaası, İstanbul 1999.

SONAT, Ramazan, *İşgal Kışkacı Altında Bağdat 1914-1918*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 119-134.

SHAW, Stanford J., *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu*, C. 1, (çev. Beyza Sumer Aydaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2021.

SOY, Bayra, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ŞİMŞEK, Nurettin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

TAŞ, Necati Fahri, *Nureddin Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay ATASE Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), C. 3, Ks. 6, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1996.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

UYAR, Mesut, - ERICKSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2020.

B. Kitap Bölümü, Makale ve Bildiriler

ATABEY, Figen, “Öncesi ve Sonrası ile Osmanlı'nın Kutü'l-Amâre Zaferi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 53, 2017, s. 205-215.

ATABEY, Figen, “Musul'un Kaybına Giden Süreçte Irak'ta 6. Ordu”, *XIX Türk Tarih Kongresi*, 3-7 Ekim 2022, C. 3, Ks. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 2113-2138.

ATABEY, Figen, “Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi Hatıratından: “Bağdat ve Son Hadise-i Ziya'ı”, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2019, s. 543-559.

AVCI, Orhan, “İsmail Hakkı Süerdem'in Kaleminden Kutü'l-Amâre Zaferi”, *Türk Kültürü Dergisi*, C. XXXIII, S. 386, 1995, s. 368-370.

BOSTANCI, Mustafa, “Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 9, S. 18, 2016, s. 93-119.

DEMİR, Enes Mert, “Bursalı Mehmed Nihat Bey'in Eserine Göre 13. Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki İran Harekâtı”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 36, 2024, s. 79-119.

DİNÇ, Mehmet Emin, “Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi”, *Kütü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2016, yay. haz., Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s. 439-473.

KELEŞİYLMAZ, Vahdet, “Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci”, *Erdem*, C. 11, S. 31, 1998, s. 139-153.

SARISAMAN, Sadık, “Birinci Dünya Savaşı'nda İran Harekâtını Yapan XIII. Kolordunun İşesi Meselesi”, *ATAD*, S. 13, Yıl:7, Şubat 2009, s. 1-45.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İkinci Meşrutiyet Döneminde (1909-1919) Osmanlı Ordusunda Müfettişlik Teşkilatına Geçiş ve Uygulamalar”, *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, 23-25 Ekim 1995, C. I, Genelkurmay ATASE Yayınları, İstanbul 1996, s. 21-46.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve 101. Yılında Kütü'l-Amâre Zaferi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 116, S. 228, Mayıs-Haziran 2007, s. 63-98.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye (Irak Cephesine) Yönelik Askerî Harekâtı Çerçevesinde Türk Ordu-

sunun Selmanpak ve Kutü'l-ammare Zaferine Dair Bir Değerlendirme (6 Kasım 1914 - 29 Nisan 1916)", 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 129-161.

TÜRKMEN, Zekeriya, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Anlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, C. 11, S. 11, Mart 2001, s. 615-632.

YILDIZ, Gültekin, "Kara Kuvvetleri", *Osmanlı Askeri Tarihi*, ed., Gültekin Yıldız, 2.bs, Timaş Yayınları, İstanbul 2022, s. 47-111.

C. Tezler

SARISAMAN, Sadık, "Golç Paşa ve XIII. Kolordu Harekatı Dönemlerinde Osmanlı-İran İlişkileri (Ekim 1915-Nisan 1917)", Atatürk Ü. AİİTE., Erzurum 1994 (Yayınlanmış Doktora Tezi).

KAŞIYUĞUN, Ali, "Enver Paşa'nın Orduyu Islah Çalışmaları 1914-1918", Mustafa Kemal Ü. SBE., Hatay 2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Extended Abstract

In 1911, within the scope of the restructuring of the Ottoman army, it was decided to establish corps as an operational unit for the first time. In this context, the 13th Corps was organized based in Baghdad. In this process, the corps undertook critical tasks such as ensuring the security of a region of high strategic importance such as Baghdad, Basra and its surroundings, maintaining order in this region and taking measures against British ambitions. With the outbreak of the First World War, the Ottoman army declared mobilization; while the troops were being channeled accordingly, it was decided to deploy the 13th Corps to the Eastern Front. It is understood that this decision was taken because the Commander-in-Chief did not expect an attack on Basra and the Eastern Front was targeted for an offensive. However, it was observed that the Basra line was not adequately prepared for defense and this situation paved the way for the British advance in the region.

Having received orders to move to the Eastern Front, the 13th Corps, due to its late completion of its preparations, was placed under the command of the 3rd Army at a relatively later date than planned and later deployed on the Malazgirt line. This situation caused the Corps to fail to make the desired contribution on the Eastern Front. In fact, after the defeat of the Ottoman troops in the Sarıkamış Operation, the headquarters of the 13th Corps was also disbanded during the restructuring of the front.

However, the rapid continuation of the British advance on the Baghdad-Basra line forced the Ottoman High Command to take new and comprehensive decisions to stop the British attacks. Within this framework, the 6th Army Command was established and the 13th Corps was reorganized as one of the main subordinate units of this army. The fact that the troops on the Tigris (Iraqi) Front stopped the British at Selmân-ı Pâk and achieved success against the British army retreating to Kût al-Amâre with a siege involving the 13th Corps proves the correctness of these decisions.

So much so that when the 13th Corps, which had to evacuate the areas under its control in Iran with a late order, reached the borders of Baghdad Province, the city of Baghdad in the south had been lost and the British offensive to the north had begun. In the face of the new situation, the 13th Corps assumed the task of stopping the British advance. However, the Corps faced various difficulties due to logistical problems, shortages, and lack of personnel. Nevertheless, the 13th Corps troops defended their own defensive lines and helped the 18th Corps, another subordinate of the 6th Army, to prevent the British from approaching the south of Mosul.

By the third quarter of 1918, when the situation on the front became critical, the Ottoman Supreme Commander-in-Chief abolished the corps under the command of the army in order to make the 6th Army more effective and incorporated the divisions of the corps directly into the

görsel

Akademik
Bakış

261

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025

6th Army. However, these changes did not yield any significant results as the front was not reinforced in terms of personnel and logistics and did not contribute significantly to the combat capacity of the 6th Army. As a result, the British army advanced as far south as Mosul and the Ottoman Empire withdrew from the war with the signing of the Armistice of Mondros on October 30, 1918.

In conclusion, as discussed in this article, it has been determined that the 13th Corps undertook important missions in many regions from Baghdad to the Eastern Front, from Iran to the north of Mosul during the First World War. Especially its successes in the Battle of Kût al-Amare and the Iranian Campaign are of a nature to reveal the strategic importance of the Corps in the course of the war. The fact that the corps slowed down the British advance north of Baghdad for a long period of time was instrumental in the British failure to reach Mosul and the regions further north when the Armistice of Mondros was signed. In conclusion, it should be stated that the 13th Corps effectively performed its duties in offensive and defensive battles in different regions throughout the First World War.

Gör

Akademik
Bakış

262

Cilt 18
Sayı 36
Yaz 2025